

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year12, Number23, Autumn and Winter 2020- 2021

An Analysis of the Structure of Resistance Literature in Educational and Resistance Genres

Fazlollah khodadadi^۱
Reza Samiezhadeh^۲

Abstract

Resistance literature has a history as long as human settlement on Earth, and resistance to the rebellious soul in the first Persian poems, which has appeared in the form of educational literature, is a form of resistance literature. The ancient literature of resistance, which is manifested in the form of educational literature, depicts the stability of man against the soul (internal enemy) and has its own narrative grammar (poetic structure), but the concept of resistance over time and based on the situation of human beings and their resistance against the invading foreign enemies is manifested in another genre called resistance literature with a different structure, so that elements such as temporal position, audience position, type of genre, etc. have been involved in the formation of these two structures. The present study has been done in a descriptive-analytical manner, using library resources to examine the effective narrative elements in the evolution of the structure of resistance literature in both educational and resistance genres. The results of the present study has shown that although the concept of resistance literature in both perspectives -old and new-means endurance, but elements such as: 'position of the narrator', 'type

---

^۱ . Assistant professor of Persian language and literature, Imam Khomeini International University, Email: fazlollah1390@yahoo.com

^۲ . Assistant professor of Persian language and literature, Imam Khomeini International University.

of enemy', 'concept of message', 'position of time', 'different themes' and 'type of genre' have created differences in the formation and separation of the structure of resistance literature in the two genres.

Keywords: Resistance literature, Audience position, Educational literature, Narrative structure

Introduction

The word 'resistance' in the literature of resistance means endurance and durability', and in certain cultures the word resistance is defined as follows: "Resistance: resistance" (Moin, 2013, under the word resistance"), and under the word 'stability' is "sustainability: endurance, durability and strength" (Ibid: below stability). Although both words have the same meaning and there is no apparent difference between them, but reflection on the use of the word 'resistance' in the educational and genre genres suggests two different structures of two kinds of resistance literature in each of these genres. resistance literature in the educational genre is the oldest application of resistance literature, because in both the Holy Quran and the oldest Persian poetry, the teaching of perseverance against the soul and its evocations is considered a kind of literature of resistance.

In this type of resistance literature, we encounter an educational structure in the form of narrator, message and audience, which, by relying on the container of literature and tale, the contained, i.e., teaching has been transferred in a narrative format with a narrative grammar. But, the contemporary type of resistance literature has been formed as the literature of resistance, an ancient example of which can also be seen in the oldest human epics. "Although the term 'resistance literature' is new and relevant to the contemporary century, a closer look at the history of contemporary world literature can easily provide many examples of this literature among the literary works of its predecessors" (Torabi, 2010, p. 7). Bidej also believes that "epic poems, which are also considered as resistance poems, have filled the scope of history". In such poems, the main goal is to call for patience, stability and endurance against the aggressors" (Bidge, 2010, p. 17). What is certain is that in contemporary and ancient resistance literature, although the concept of stability has a common meaning - resistance-, but structural elements, such as the motto nature of messages, the type of enemies (internal, i.e., soul and external, i.e., aggressor enemy), the temporal

characteristics, the position of the narrator, the tools of the narrators, etc., have created two different structures in the form of two genres of teaching and resistance.

2. Methodology

The present article has been prepared in a descriptive-analytical manner, using library resources, so that first the theoretical part of the discussion was collected and arranged by referring to the theoretical source, then in the practical part two genres of ancient educational literature and contemporary resistance literature from the perspective of literary criticism was analyzed.

3. Discussion

3.1. The Structure of the Ancient Resistance Literature

The literature of permanence has such a long history that the disobedience of Satan to the command of oneness can be considered the beginning of the confrontation between the right and wrong. The story of the war between Abel and Cain, which was formed following the air of the soul, was also a kind of instability against the soul (cf. Baronian, 2008, p. 69). Any human struggle to remove the obstacles that stand in the way of his growth and excellence are all manifestations of sustainability (cf. Kalbaali, 2017, p. 15). Sangari believes that "the scope of resistance literature has extended to any kind of human resistance and confrontation that appears and manifests itself in the form of poetry and prose" (Sangari, 2001, Vol 1, 1, p. 40). "In the past and contemporary history of human life no valuable work that is devoid of the element of stability cannot be found, because any work that is created devoid of the idea of war between man and the world, has in fact lost one of its main elements" (Shukri, 1987, p. 3). Also, in literature, this concept has a long history and "the first manifestations of human stability in literature can be seen in literary myths and epics, as in ancient Greek literature, the concept of myth with the war of the gods with heroes or hardships. "It is tied to the past tribes" (Dad, 2004, p. 34). The ancient literature of resistance shows the resistance of man against the enemy inside (rebellious soul) and its vagaries and has appeared in the form of educational literature, because greed, selfishness, arrogance, lust, etc., are all examples of vices of the commanding soul, and poets such as Rudaki, Naser Khosrow, Sanai, Ferdowsi, Rumi, Nezami, Saadi, Jami, etc., have invited people to stand

against the desires and commands of the soul. This call to goodness and standing up against the enemy has created a genre called educational literature.

The purpose of the educational genre, as its title implies, is to teach and learn. This genre is the product of the thoughts of an 'I' to 'you'. shows that the position of you and me in this genre indicates the narrator and the audience, and this audience has a wide scope and can include all those audiences that intend to read and use the thoughts of 'I' (The wise and instructor narrator). Of course, the structure of Persian literature is such that the educational genre can be seen in all other genres, and according to Farshidvard, recognizing the boundaries of genres is not an easy task: "determining and distinguishing genres in terms of fusion is not easy, for example *Shahnameh* is both epic and includes tragedy and educational and lyrical poems ... Mystical poems can be considered as educational poems, because Sufism and mysticism are taught and they can be considered as lyrical works because they express the poet's personal feelings and emotions towards the essence of truth, and is thus religious poetry" (Farshidverd, 1984, p. 212). However, it can be said that "educational literature is a work that explains knowledge (both practical and theoretical) to the reader or presents moral, religious, philosophical issues in literary form. Of course, the literary nature of an educational work is doubtful, i.e., it is less in literary works, elements and themes, and more in works" (Shamisa, 1994, p. 247). Also, this genre is formed with motivation apart from other genres. Shafī'i Kadkani (1973) states that:

"Educational poetry, the subject of which is ethics, knowledge, and learning, is found at a stage when the individual and society are far from science, and its history in the literature of most nations is ancient. The purpose is to enjoy - the goal is to learn and teach" (p. 103).

This teaching and learning is depicted in the context of stories and poems with the subject of 'advice to stand against the sou'. In Masnavi, Rumi has drawn a kind of resistance literature by relying on stories in the form of educational genres. One of the functions of the story is that it is a narrative tool to convey meaning from the narrator to the audience. Roman Jakobson believes that in any narrative relationship between the narrator and the audience, there is always a semantic relationship (give and take). He believes that in any narrative relationship, there is a persuasive role in the narrator's speech. Meaning

is for the audience to understand. A part of Jacobsen's theory called message has this persuasive meaning.

4. Conclusion

Although resistance literature is a general title for post-war works, the concept of resistance has a different structure in post-war or wartime resistance literature as well as in ancient educational literature. Resistance in ancient and contemporary resistance literature is used in one sense, but ancient resistance literature is formed in the heart of the educational genre and contemporary resistance literature is formed in the heart of the resistance literature genre. The two literatures have made a difference. In terms of the structure of the ancient resistance literature, it is the transmission of a specific message from 'I' to 'you'. The specific message is that all resistance in the ancient resistance literature revolves around the message "do not follow the commanding soul." In this structure, the narrator conveys a message to the general audience (all the people who read the text), but in the structure of contemporary resistance literature, a self sends you (a collection of a nation) persuasive messages. These messages are formed in the form of different structures. One of the distinguishing factors between the two ancient and contemporary resistance literatures is the temporal position and the position of the narrator. In terms of time, that is, the historical time, the literature of resistance has been formed at the same time as human beings set foot on the earth, only the passage of time has changed their structure. The ancient literature of resistance was formed in the heart of the educational ethical genre, so it has an educational nature, but contemporary resistance literature, because it was formed in the midst of oppressors' aggression against the culture and ideals of another nation, has its roots in epics and after the constitutional revolution This literature was formed from the imposed war in which the Iranian nation, the future, its ideals and values were violated.

References [In Persian]:

Alavi Moghadam, M. (1999). *Theories of contemporary literary criticism*. Tehran: Samt Press.

Attar, Sh. (2005), *Secrets*. Tehran: Sokhan Press.

Bahar, M. (2007). *Stylistics*. Tehran: Amirkabir Press.

- Barounian, H. (2009). *Characterization in short stories of sacred Defense*. Tehran: Foundation for the Preservation of Relics and the Publication of Defense Values Press.
- Baydaj, M. (2007). *Resistance and stability in Arabic poetry*. Tehran: Foundation for the Preservation of Relics and the Publication of Defense Values Press.
- Bornov, R. (1934). *The world of novel* (N. Khalkhali, Trans.). Tehran: Markaz Press.
- Dad, S. (2005) *A dictionary of literary terms*. Tehran: Morvarid Press.
- Farshidvard, KH. (1985). *About literature and literary criticism*. Tehran: Amirkabir Press.
- Ferdosi, A. (2000). *SHahnameh*. Tehran: Ferdowsi Press.
- Jadidi, H. (2016) *From cocoon to butterfly*. Tehran: Arzeshmand Press.
- Kafi, G. (2009). Common features of resistance poetry in Iranian and world literature. In A. Amiri Khorasani (Ed.). *Proceedings of the Second Resistance Literature Congress*, Kerman: Center for the Preservation of Relics and the Publication of the Values of Sacred Defense.
- Khalegi Motlagh, J. (2016). *Epic (comparative phenomenology of heroic poetry)*. Tehran: The Great Islamic Encyclopedia Center Press.
- Mahmoudi, S. (2008). *Infinite love*. Tehran, Barg-e Zaytoon Press.
- Majidy, H. (2013). Resistance literature and the philosophy of the emergence of resistance in occupied Islamic countries; Palestine and Iraq as examples. *Journal of Resistance Literature, Shahid Bahonar University of Kerman*, 6, 411-427.
- Mishra, V, (2002). *Bollywood cinema: Temples of desire*. New York: Psychology Press.
- Moein, M. (2014). *Persian dictionary*. Tehran, Amirkabir Press.
- Mohseniniya, N. (2010). Fundamentals of contemporary Iranian and Arab resistance literature. *Journal of Resisstance Literature, Shahid Bahonar University of Kerman*, 1, 144-157.
- Molavi, M. (2016). *Masnavi* (R. Nicholson, Rev.). Tehran, Hermes Press.
- Saadi, M. (2008). *Poetry collection*. Tehran: Rozbeh Press.
- Samisa, S. (1995), *Literary types*. Tehran: Ferdos Press.
- Sangari, M., (2002). *A review of the poetry literature of the Sacred Defense*. Tehran: Payizan Press.
- SHokri, G. (1988). *Resistance literature*. Tehran: Tarhe no Press.

Torabi, Z. (2011). *Familiarity with the world literature*. Tehran: Nashr-e Ketab.

Torabi, M. (1999). The formation of the hero's face in the national epic. *Quarterly Journal of Language and Literature of Allameh Tabatabai University*, 4, 8-19.

Zarghani, M. (2010). A plan to classify genres in the classical period. *Quarterly Journal of Literary Research*, 24, 81-105.

References [In English]:

Booth, W. (1984). *Early moral narratives*. New York: The Free Press. (87-108).

Kearney, R. (1984). *Literature et Sensation*. Paris: penguin press.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

تحلیل ساختار ادبیات پایداری در ژانرهای تعلیمی و مقاومت

فضل الله خدادادی^۱

رضا سمیع زاده^۲

چکیده

ادبیات پایداری تاریخچه‌ای به وسعت پانهادن انسان بر زمین دارد و ایستادگی در برابر نفس سرکش در اولین اشعار فارسی که به شکل ادبیات تعلیمی بروز کرده است، گونه‌ای از ادبیات پایداری است. ادبیات پایداری کهن که به شکل ادبیات تعلیمی متجلی گردیده است، پایداری انسان در برابر نفس (دشمن درونی) را به تصویر کشیده و دستور زبان روایی (ساختار بوطیقای) مختص خود را دارد؛ اما مفهوم پایداری در گستره زمان و بر اساس موقعیت انسان‌ها و ایستادگی آنها در برابر دشمنان خارجی متجاوز، در ژانر دیگری با عنوان ادبیات مقاومت (ادبیات پایداری)، با ساختاری دیگر متجلی گردیده است؛ به طوری که عناصری چون: موقعیت زمانی، جایگاه روایت‌شنو، نوع ژانر و ... در تشکیل این دو ساختار دخیل بوده‌اند. پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به بررسی عناصر روایی تأثیرگذار در تحول ساختار ادبیات پایداری در دو ژانر تعلیمی و مقاومت پرداخته است. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اگرچه مفهوم ادبیات پایداری در هر دو دیدگاه-قدیم و جدید- به معنای ایستادگی است؛ اما عناصری چون: «موقعیت روایت‌شنو»، «نوع دشمن»، «مفهوم پیام»، «موقعیت زمانی»، «بن‌مایه‌های مختلف» و «نوع ژانر» در تشکیل و تفکیک ساختار ادبیات پایداری در دو ژانر تفاوت‌هایی ایجاد کرده است.

واژه‌های کلیدی: ادبیات پایداری، موقعیت روایت‌شنو، ادبیات تعلیمی، ساختار روایی.

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین

(نویسنده مسئول): fazlollah1390@yahoo.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۸-۰۶-۱۳۹۹

تاریخ دریافت: ۱۱-۰۳-۱۳۹۸

۱- مقدمه

واژه «پایداری» در ادبیات پایداری (مقاومت) به معنای «ایستادگی و دوام» آمده است و در فرهنگ معین ذیل واژه مقاومت چنین آمده است: «مقاومت: ایستادگی» (معین، ۱۳۹۲: ذیل مقاومت) و ذیل واژه «پایداری» آمده است: «پایداری: مقاومت، ایستادگی، دوام و توان». (همان: ذیل پایداری) اگرچه هر دو واژه معنای مشابهی دارند و در ظاهر افتراقی بین آنها به چشم نمی‌خورد، اما تعمق در کاربرد واژه «پایداری» در ژانر تعلیمی و ژانر (Janre) معاصر ادبیات مقاومت (پایداری)، نشان‌دهنده دو ساختار (Structure) متفاوت از دو نوع ادبیات پایداری در هر یک از این ژانرها است. ادبیات پایداری در ژانر تعلیمی، قدیم‌ترین کاربرد ادبیات پایداری است چراکه هم در قرآن کریم و هم در کهن‌ترین اشعار فارسی، تعلیم به پایداری در برابر نفس و هواجس آن نوعی ادبیات پایداری شمرده می‌شود.

در این نوع از ادبیات پایداری با یک ساختار تعلیمی در قالب راوی (Narrator)، پیام و روایت‌شنو (مخاطب) مواجهیم که با تمسک به ظرف ادبیات و قصه (Tale)، مظهر تعلیم در قالبی روایی با یک دستور زبان روایی (Narrate) خاص منتقل گردیده است، اما نوع معاصر ادبیات پایداری با عنوان ادبیات مقاومت شکل گرفته است که نمونه کهن آن را نیز می‌توان در قدیم‌ترین حماسه (Epic) های بشری مشاهده کرد. «اگرچه اصطلاح ادبیات مقاومت جدید و مربوط به سده معاصر است، با نگاهی دقیق به تاریخ ادبیات معاصر جهان به راحتی می‌توان نمونه‌های فراوانی از این ادبیات را بین آثار ادبی پیشینیان به دست آورد.» (ترابی، ۱۳۸۹: ۷) بیدج نیز معتقد است: «شعرهای حماسی که در عین حال شعر مقاومت نیز به شمار می‌آیند، گستره تاریخ را پر کرده‌اند. در این گونه شعرها دعوت به صبر و ثبات و استقامت در برابر متجاوزان هدف اصلی است.» (بیدج، ۱۳۸۹: ۱۷) آنچه مسلم است این است که در ادبیات مقاومت معاصر و کهن اگرچه مفهوم پایداری معنای مشترک - ایستادگی - دارد، اما سازه‌های ساختاری نظیر شعاری بودن پیام‌ها، نوع دشمنان (درونی=نفس و بیرونی= دشمن متجاوز)، ویژگی‌های زمانی، موقعیت روایت‌شنو، ابزارهای روایان و ... باعث ایجاد دو ساختار متفاوت در قالب دو ژانر تعلیمی و مقاومت گردیده است.

۱-۱- بیان مسأله

مقاله حاضر به واکاوی ساختار روایت و وجوه متن‌روایی ادبیات پایداری در دو نوع تعلیمی و مقاومت می‌پردازد و در صدد است تا ضمن ترسیم دستور زبان روایت دو نوع ادبیات تعلیمی و مقاومت، بن‌مایه پایداری را نیز در این دو ژانر واکاوی نماید.

۱-۲- پیشینه تحقیق

پیشینه پژوهش در باب ادبیات پایداری و عناصر وابسته به آن منابع کمی ندارد؛ اما آنچه در این پژوهش باعث می‌شود که به عنوان کاری جدید به آن بنگریم، اولاً دیدگاه نو‌نگارنده است که می‌خواهد ژانر ادبیات پایداری را در دو ژانر ادبیات تعلیمی کهن و ادبیات مقاومت معاصر مورد مطالعه قرار دهد، در ثانی برآنیم تا به ترسیم دستور زبان روایتی متمایز برای ادبیات پایداری در دو ژانر تعلیمی و مقاومت ترسیم نماییم، بنابراین پژوهش حاضر در نوع خود بی‌نظیر است و انجام آن را نه تنها لازم، بلکه ضروری دانستیم.

۱-۳- سوال تحقیق

پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای در صدد است تا به بررسی ساختار ادبیات پایداری در قالب ژانر تعلیمی و مقاومت با تکیه بر مفهوم پایداری بپردازد؛ لذا سؤال اساسی‌ای که پیکره پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد این‌گونه مطرح می‌گردد که،

- عناصر ساختاری ادبیات پایداری در ژانرهای تعلیمی و مقاومت کدام‌اند؟

۱-۴- ضرورت تحقیق

یکی از مولفه‌های اصلی ادبیات مقاومت، ایستادگی در برابر نفس درونی است و این مقوله از قدیم‌ترین معیارهای ادبیات تعلیمی به شمار می‌رود؛ لذا با گذشت زمان و شکل‌گیری ژانر جدید ادبیات مقاومت که به پایداری انسان در برابر دشمن متجاوز بیرونی می‌پردازد، ضرورت پرداختن به بن‌مایه‌ها، ساختار و دستور زبان ادبیات پایداری در دو ژانر تعلیمی و مقاومت از ضرورت‌های انجام این پژوهش بوده است.

۲- بحث

۱-۲- ساختار ادبیات پایداری کهن

ادبیات پایداری سابقه‌ای به اندازه تاریخ دارد به گونه‌ای که سرپیچی شیطان از فرمان احدیت را می‌توان شروع تقابل حق و باطل قلمداد کرد. داستان جنگ هابیل و قابیل نیز که به تبعیت از هوای نفس شکل گرفت نیز نوعی ناپایداری در برابر نفس بود (ن.ک: بارونیان، ۱۳۸۷: ۶۹). هرگونه مبارزه انسان برای رفع موانع که بر سر راه رشد و تعالی او قرار گرفته‌اند همه و همه نمودهای پایداری هستند (ن.ک: کلبعلی، ۱۳۹۶: ۱۵). سنگری معتقد است: «دامنه ادبیات پایداری را به هر نوع ایستادگی و رویارویی انسان که در قالب شعر و نثر ظهور و بروز می‌یابد گسترش داد.» (سنگری، ۱۳۸۰: ج ۱: ۴۰) «در تاریخ گذشته و معاصر زندگی انسان هیچ اثر ارزنده‌ای را نمی‌توان یافت که از عنصر پایداری بی‌بهره باشد؛ زیرا هر اثری که به گونه‌ای ته از اندیشه نبرد میان انسان و جهان آفریده شده باشد، در حقیقت یکی از عناصر اصلی خود را از داده است.» (شکری، ۱۳۶۶: ۳) همچنین در ادبیات نیز این مفهوم دارای قدمتی دراز است و «نخستین نمودهای پایداری انسان در ادبیات را می‌توان در اسطوره‌ها و حماسه‌های ادبی دید چنانکه در ادبیات یونان باستان، مفهوم اسطوره با جنگ خدایان با قهرمانان یا مصائب و سختی‌هایی که در برابر اقوام گذشته است، گره خورده است.» (داد، ۱۳۸۳: ۳۴) ادبیات پایداری کهن نمایانگر ایستادگی انسان در برابر دشمن درون (نفس سرکش) و هواجس آن است و در قالب ادبیات تعلیمی پدیدار گشته است؛ چراکه حرص، خودبینی، کبر، شهوت‌رانی و ... همه از مصادیق رذیلت‌های نفس اماره است و شاعرانی چون رودکی، ناصر خسرو، سنایی، فردوسی، مولوی، نظامی، سعدی، جامی و ... آدمی را به ایستادگی در برابر خواهش‌ها و دستورات نفس دعوت کرده‌اند. این دعوت به خیر و نیکی و ایستادگی در برابر دشمن درون ژانری به نام ادبیات تعلیمی ساخته است.

ژانر تعلیمی آن‌گونه که از عنوان آن نیز برمی‌آید، هدف آن تعلیم و آموختن است. این ژانر که حاصل اندیشه‌های یک «من» به «تو» است. نشان می‌دهد که جایگاه من و تو در این ژانر نشان از راوی و روایت‌شنوی (مخاطبی) دارد که این روایت‌شنو دارای دایره در برگیری وسیعی است و می‌تواند شامل تمام روایت‌شنوهایی شود که قصد خوانش و استفاده از افکار

«من» (راوی دانا و آموزگار) را دارند. البته ساختار ادبیات فارسی به گونه‌ای است که ژانر تعلیمی در تمام ژانرها دیگر دیده می‌شود و به‌زعم فرشید ورد تشخیص مرزهای ژانرها کار ساده‌ای نیست: «تعیین و تشخیص ژانرها از جهت آمیختگی، کار چندان سهل و آسانی نیست، به‌عنوان مثال، شاهنامه هم حماسه است و هم شامل تراژدی و اشعار تعلیمی و غنایی... شعرهای عرفانی را هم می‌توان از اشعار تعلیمی شمرد، زیرا تصوف و عرفان می‌آموزند و هم می‌توان آنها را از آثار غنایی به شمار آورد از جهت آنکه احساسات و عواطف شخصی شاعر را نسبت به ذات حق بیان می‌کند و همچنین است اشعار مذهبی.» (فرشید ورد، ۱۳۶۳: ۲۱۲)

باین حال می‌توان گفت: «ادبیات تعلیمی اثری است که دانشی (چه عملی و چه نظری) را برای خواننده تشریح کند یا مسائل اخلاقی، مذهبی، فلسفی را به شکل ادبی عرضه دارد؛ البته ادبی بودن اثر تعلیمی مقول بالتشکیک است، یعنی در آثاری، عناصر و مایه‌های ادبی کمتر و در آثاری بیشتر است.» (شمیسا، ۱۳۷۳: ۲۴۷) و این ژانر با انگیزه‌ای سوای از دیگر ژانرها شکل می‌گیرد. شفیع کدکنی می‌گوید:

«شعر تعلیمی که موضوع آن اخلاق و دانش و آموختن است در مرحله‌ای پیدا می‌شود که فرد و جامعه به مراتبی از علم می‌رسند و سابقه آن در ادب اغلب ملل دیرینه است... در شعر تعلیمی برخلاف دیگر ژانرها - که در آنها در مرحله اول، غرض لذت بخشیدن است - هدف، آموختن و تعلیم است.» (شفیعی، ۱۳۵۲: ۱۰۳)

این تعلیم و آموزندگی در ظرف قصه و شعر با مظروف «توصیه به ایستادگی در برابر نفس» نمودار می‌گردد. مولانا در مثنوی با تمسک به قصه در قالب ژانر تعلیمی به ترسیم نوعی ادبیات پایداری پرداخته است. یکی از کارکردهای قصه ابزار روایی بودن آن برای انتقال معنا از راوی به مخاطب است. رومن یا کوبسن (Jacobson, Roman) معتقد است در هر ارتباط روایی بین راوی و مخاطب همیشه یک ارتباط معنایی (بده بستان) وجود دارد و معتقد است در هر ارتباط روایی در گفتار راوی یک نقش ترغیبی نهفته است؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت تمام بار ثقل این معنا برای تفهیم مخاطب است قسمتی از نظریه یا کوبسن تحت عنوان پیام این معنای ترغیبی را در بر گرفته است (ن.ک: علوی مقدم، ۱۳۷۷: ۱۳-۲۸).

ساختار کلی ادبیات پایداری در ژانر تعلیمی به شکل زیر قابل ترسیم است:

شکل ۱: ساختار ادبیات پایداری کهن

به‌عنوان نمونه در مثنوی معنوی، مولانا برای انتقال مفهوم پایداری در برابر نفس، در قالب ژانر تعلیمی، قصه‌ای نقل می‌کند که پیام آن «ایستادگی در برابر دشمن درون» یعنی نفس است. در این داستان، مولانا مار را نمادی از نفس رکش گرفته که چون مارگیر به خواسته‌های نفس توجه نموده، نفس (مار) او را به نابودی کشانده است و در انتها مولانا به روایت‌شنو (مخاطب) پیام می‌دهد که به خواسته‌های نفس پاسخ نده؛ چراکه هلاک می‌شوی:

یک حکایت بشنو از تاریخ گوی	تا بری زین راز سر پوشیده بوی
مارگیری رفت سوی کوهسار	تا بگیرد او به افسون‌هایش مار
اژدهایی مرده دید آنجا عظیم	که دلش از شکل او شد پر ز بیم
مارگیر آن اژدها را برگرفت	سوی بغداد آمد از بهر شگفت
بر لب شط مرد هنگامه نهاد	غلغله در شهر بغداد اوفتاد
در درنگ انتظار و اتفاق	تافت بر آن مار خورشید عراق
آفتاب گرم سیرش گرم کرد	رفت از اعضای او اخلاط سرد
در هزیمت بس خلایق کشته شد	از فتاده و کشتگان صد پشته شد
اژدها یک لقمه کرد آن گیج را	سهل باشد خون‌خوری حجیج را
نفس اژدهاست او کی مرده است؟	از غم بی‌آلتی افسرده است
اژدها را دار در برف فراق	هین مکش او را به خورشید عراق

(مولانا، ۱۳۹۰: دفتر سوم/ ۱۲۵-۱۳۲. با تلخیص)

در قصه فوق از مثنوی معنوی- با حذف مطالب عرفانی- راوی، روایت‌شنو را به ایستادگی و پایداری در برابر دشمن درون (نفس سرکش) دعوت نموده است؛ بنابراین، شاهد شکل‌گیری نوعی ادبیات پایداری در قالب ادبیات تعلیمی هستیم و همان‌گونه که در ساختار کلی روایت مشاهده می‌شود، یک معلم (مولانا) به یک متعلم (روایت‌شنو) پیامی (عدم پاسخ

به خواهش‌های نفس) می‌فرستد و تأکید وی در کل روایت، بر انتقال این پیام است و تأکید او در انتهای روایت بر اژدها بودن این دشمن و عدم سازش با او گویای این تأکید است:

مات کن او را و آمن شو ز مات   رحم کم کن نیست او ز اهل صلات
صد هزاران خلق ز اژدهای او   در هزیمت کشته شد از رأی او
(همان‌جا)

ترغیب به ایستادگی و پایداری در قالب یک پیام و برگرفته از ظرف قصه در ادبیات تعلیمی، نشان‌دهنده ساختار کلی این نوع از ادبیات پایداری در قالب ژانر تعلیمی است. در بوستان سعدی، آثار عطار، حدیقه سنایی و... نیز شاهد چنین ساختاری هستیم به‌عنوان مثال در حکایت زیر از بوستان سعدی:

یکی گریه در خانه زال بود	که برگشته ایام و بدحال بود
دوان شد به مهمان‌سرای امیر	غلامان سلطان زدندش به تیر
چکان خونس از استخوان می‌دوید	همی گفت از هول جان می‌دوید
اگر جسمم از دست این تیرزن	من و موش و ویرانه پیرزن
نیرزد عسل جان من زخم نیش	قناعت نکوتر به دوشاب خویش
خداوند از آن بنده خرسند نیست	که راضی به قسم خداوند نیست
شنیدی که در روزگار قدیم	شدی سنگ در دست ابدال سیم؟...

(سعدی، ۱۳۸۶: ۹۳).

راوی، در قالب یک قصه به تعلیم روایت‌شنو پرداخته و محتوا و پیام قصه بر ایستادگی در برابر زیاده‌خواهی‌های نفس استوار است. در این قصه نیز همانند قصه بررسی‌شده از مثنوی معنوی، در انتهای روایت چندین بیت دیگر در تأکید پیام آمده است؛ اما در ادبیات پایداری جدید که در قالب ژانر مقاومت نمودار گردیده است، ساختار به‌صورت دیگری متجلی می‌گردد که در اینجا به تشریح آن می‌پردازیم و سپس با مطالعه زیرساخت روایی - ساختاری ادبیات پایداری در دو ژانر به واکاوی جزئیات بوطیقا در دو نظام می‌پردازیم.

۲-۲- ساختار ادبیات پایداری معاصر/ ادبیات مقاومت

ادبیات پایداری به شکل معاصر و در کسوت ادبیات مقاومت ریشه و تاریخ مشخصی ندارد. در حماسه فردوسی نیز رگه‌هایی از این نوع پایداری دیده می‌شود. برخی ریشه این نوع از

مقاومت را به زمان اشغال فلسطین توسط رژیم غاصب صهیونیست نسبت داده‌اند. برخی دیگر نیز معتقدند ریشه ادبیات پایداری معاصر را باید «در دو جنگ جهانی اول و دوم که با تفکرات و اهداف استعماری و کشورگشایی، نژادپرستی، جانبداری کشورهای مختلف از آن‌ها، ظهور دیکتاتوری و فاشیسم آلمان و ایتالیا پا گرفت، جست‌وجو کرد.» (بهزادی گودرزی، ۱۳۹۴: ۱۸) «ادبیات مقاومت، بازتاب برخی دردهای مشترک، میان تمام جوامع بشری است که شاعران به‌عنوان وجدان آگاه جامعه، آنها را فریاد می‌زنند و یاد کرد نشان جوشش ضمیر شاعران را به مضمونی مشترک بدل می‌کند.» (کافی، ۱۳۸۷: ۳۸۹). فلسفه اسلامی مقاومت و بیرون راندن دشمن به جهاد مصطلح شده است و معنای لغوی و کاربرد دینی آن، در مجموع، برمی‌گردد به تلاش برای تبلیغ و دعوت و جنگ، دینی بودن جهاد در این است که وسیله حفظ و نشر دین و دفاع از مبلغان آن و حمات از مسلمانان و رویارویی با متجاوزان به خاک ملت است (ن.ک: مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۱۹). فلسفه ادبیات مقاومت، زنده نگه داشتن روح مقاومت و بیداری مردم است. ادبیات مقاومت، ادبیات بیان جنگ «من» است، درعین حال سعی می‌کند تا خواسته‌های گروهی و آرمان‌های وطنش را نیز برآورده سازد، ادبیاتی است که برای تحکیم پایه‌های وجود انسان، برای خیر و خوبی و آرامش و برای رویارویی با دشمن تلاش می‌کند (همان: ۴۱۹).

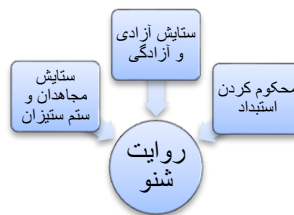
در ادبیات پایداری معاصر که بیشتر به ادبیات جنگ مشهور است، راوی بیشتر در پی نمایش رنج و آلام مردم و بیان خشم و خشونت دشمن و تحریک و تشویق مردم به انگیزه دفاع و ایستادگی است. در این نوع ادبی با ساختاری مبتنی بر روایت القایی با تمسک بر بن‌مایه‌های متفاوت هستیم. در متن‌های پایداری معاصر راوی با هر بن‌مایه در پی القای حسی خاص به انگیزه ایستادگی، مظلوم‌نمایی، سلحشوری، دشمن‌ستیزی، دشمن‌خواری، وطن‌پرستی، مبارزه‌طلبی و ... در روایت‌شنو (مخاطب) است؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت کاربست ادبیات در این ژانر، بیشتر به انگیزه القا و توصیف و به قصد تأثیرگذاری در روایت‌شنو است. در این ژانر راوی، در پس‌متنی روایی (داستانی) یا غیر روایی (شعر) ایستاده است و با پیام‌های متفاوت به قصد ترغیب روایت‌شنوی (مخاطبی) خاص سخن می‌گوید، اما در ادبیات پایداری کهن تنها یک پیام وجود دارد و آن ایستادگی در برابر نفس سرکش

است و روایت‌شنو آن شمولی و عام است و هر انسانی را دربرمی‌گیرد؛ اما در ادبیات مقاومت معاصر مخاطب راوی یک ملت خاص یا ملت‌هایی است که طعم جنگ و اشغالگری را چشیده‌اند. به‌عنوان مثال اشعار شاعران فلسطینی، سوری، ایرانی و افغانی می‌تواند مخاطب هر یک از این کشورها باشد. به‌عنوان مثال شعر زیر از سید حسن حسینی در وصف شهیدان برای تمام مخاطبینی که طعم جنگ و غارتگری را چشیده‌اند، قابل درک است:

در جاری رود عشق تطهیر شدند   چون چشمه رها ز خاک دلگیر شدند
شَقَاف به شکل آبخاری ز شکوه   از خویش گذشتند و سرازیر شدند
(جدیدی، ۱۳۹۴: ۹۳).

در این شعر راوی به‌قصد تهییج روایت‌شنو بن‌مایه‌ای (ستایش مقام شهیدان) را در قالب متن می‌آورد که خود یکی از ارکان ادبیات پایداری معاصر است؛ بنابراین ساختار ادبیات پایداری معاصر/ادبیات مقاومت بر بن‌مایه‌های مختلف به‌قصد ترغیب روایت‌شنو استوار است.

شکل ۲: ساختار ادبیات پایداری معاصر

درواقع می‌توان گفت بن‌مایه‌هایی چون: دعوت به وحدت، ستایش شهیدان، ستایش جهاد و شهادت، مردم‌ستایی، محکوم کردن زرپرستی و اشرافی‌گیری، بهره‌گیری از حماسه، ستایش چهره‌های تراز اول و رهبران، ایجاد روحیه و نشاط و... در قالب متن به‌انگیزه ترغیب روایت‌شنو شکل می‌گیرد. ادبیات پایداری معاصر نیز اگرچه از ظرف ادبیات برای بیان پیام موردنظر خویش مدد می‌گیرد؛ اما مطالعه و جوهر روایی و زیرساخت طرح آن نشان می‌دهد که کاربست ادبیات و همچنین مفهوم پایداری بسته به علل مختلف در ادبیات پایداری معاصر و کهن متفاوت است. در ادامه به واکاوی این عوامل می‌پردازیم.

۲-۳- عناصر تمایز گذار در ساختار ادبیات پایداری دو ژانر تعلیمی و مقاومت

۲-۳-۱- موقعیت روایت‌شنو (Addressee)

در ادبیات روایی و به‌خصوص در ژانر تعلیمی، بین راوی و روایت‌شنو نوعی قرارداد ضمنی برقرار است. برای بررسی قراردادهای درونی راوی و روایت‌شنو در ژانر تعلیمی باید نگاهی به پیشینه‌ی نخستین روایت‌های بشری داشته باشیم. شاید بتوان ابتدایی‌ترین و ساده‌ترین نوع قراردادهای بشری را بده‌بستان‌های ارتباطی راوی با روایت‌شنو دانست. تعمق در بوطیقای روایت نشان می‌دهد انسان اولیه هنگامی که به قصه گوش فرا می‌داد، قائل به نوعی قرارداد بین راوی و روایت‌شنو بود. راوی قرارداد می‌کرد تا بهترین قصه را تعریف کند و روایت‌شنو نیز قول می‌داد تا به این قصه گوش سپارد. یعنی در ابتدایی‌ترین نوع روایت‌های بشری روایت‌شنو نقشی منفعل داشت. تعمق در تاریخ ادبیات داستانی بشر نشان می‌دهد که حتی در داستان‌ها و قصه‌های اولیه بشر هنرنمایی‌های راوی در حین قصه (تعلیق، صحنه‌پردازی، جزئی‌نگری و ...) و گوش‌سپاری (باجان و دل) از طرف روایت‌شنو (مخاطب) نشانگر نوعی ارتباط روایی (بده‌بستان روایی) است. اگرچه این ارتباط روایی بین راوی و روایت‌شنو به زبان نمی‌آید، اما به‌صورت ضمنی این گوش‌سپاری (از طرف روایت‌شنو) و تعریف جزئی‌نگرانه (از طرف راوی) خود گویای نوعی بده‌بستان قراردادی بین این دو عنصر است. «در کهن‌ترین قصه‌های بشر شاهد نوعی ارتباط (بده‌بستان روایی) بین راوی و روایت‌شنو هستیم. گویا راوی قول می‌دهد تا بهترین قصه را برای روایت‌شنو تعریف کند و روایت‌شنو نیز قول می‌دهد که شنونده خوبی باشد». بر همین اساس ریچارد کرنی (Richard Kearny) می‌گوید: «در مورد داستان سه نکته وجود دارد؛ اگر گفته شوند، تمایل دارند که شنیده شوند، اگر شنیده شوند، تمایل دارند که جذب شوند و اگر جذب شوند تمایل به بازگو شدن دارند.» (Kearny, ۱۹۸۴: ۸۶).

هر اثر ادبی از سه سطح: راوی، کنشگر و مخاطب (روایت‌شنو) تشکیل شده است. این سه سطح در تقابل با یکدیگر باعث به وجود آمدن گونه‌های روایی با سطوح مختلف آن می‌شود.

دیدرو رابطهٔ راوی با روایت‌شنو را در شکل‌گیری یک داستان بسیار سودمند دانسته و در اهمیت این رابطه می‌گوید: «وقتی یک قصه ساخته می‌شود که کسی به آن گوش کند و برای آن که نقل داستان کم‌تر طول بکشد، به‌ندرت اتفاق می‌افتد که مخاطب وسط سخن راوی بپرد.» (بورنوف، به نقل از دیدرو، ۱۳۸۷: ۹۱). همان‌گونه که از سخن دیدرو نیز برمی‌آید، اشتیاق روایت‌شنو باعث پیدایش داستان می‌شود و علاوه بر این شوق روایت‌شنو برای رسیدن به انتهای روایت (ناتوانی وی در برابر قدرت تعلیق داستان) او را بر آن می‌دارد تا سکوت اختیار کند و راوی را به حال خود بگذارد تا روایت را به انتها برساند. چنین روایت‌شنوهایی علاوه بر این که با سکوت خویش به قوه ذوق خود کمک می‌کنند و اشتیاق دانستن انتهای روایت را برای خود تسهیل و شیرین می‌کنند، از نظر راویان نیز بسیار پسندیده‌اند و روایت‌شنوهای ایده آل به حساب می‌آیند که هر راوی به دنبال آنان است.

ون سی بوث (W.C. Booth) در مقاله‌ی «روایت‌پردازی‌های اخلاقی اولیه» به‌نوعی رابطهٔ بین راوی و روایت‌شنو قائل است که در اصل نه زبانی بلکه ضمنی و درونی است و در همین رابطه می‌گوید: «در ژانر تعلیمی راوی و روایت‌شنو در پس‌متن با یکدیگر قراردادی دوطرفه می‌بندند به این نحو که روایت‌شنو مشتاق گوش‌سپاری و راوی مشتاق سخن‌گفتن است.» (Booth, ۱۹۸۷: ۲۳). وی در ادامه با ترسیم شکل زیر این‌گونه به ترسیم این رابطه می‌پردازد:

بوث قائل به‌نوعی رابطهٔ بین راوی و روایت‌شنو است که در ژانر تعلیمی است و می‌گوید: «راوی در متون اخلاقی نگاه‌ها را با خلق شخصیت‌هایی در دل روایت خود بر آن است تا روایت‌شنو رابطهٔ ضمنی راوی و روایت‌شنو در روایت‌های moral ی‌گیرا به کار می‌برد به‌گونه‌ای» (Booth, ۱۹۸۷: ۲۳) مأخذ: (Booth, ۱۹۸۷: ۲۳) «ن می‌سپارد.»

(Ibid: 25). دامنهٔ در برگیری این قرارداد ضمنی بین راوی و روایت‌شنو در کلیهٔ وجوه روایت‌های تعلیمی به‌خصوص روایت‌هایی با محور پایداری در برابر دشمن درون(نفس) نیز وجود دارد و راوی بعضاً روایت‌شنو را با ضمیر «تو» خطاب قرار داده است:

جوانی سر از رأی مادر بتافت
 چو بیچاره شد پیشش آورد مهد
 نه در مهد نیروی حالت نبود
 تو آنی کز آن یک مگس رنجه‌ای
 به حالی شوی باز در قعر گور
 تو گر شکر کردی که با دیده‌ای
 دل دردمندش به آذر بتافت
 که ای سست‌مهر فراموش عهد
 مگس راندن از خود مجالت نبود؟
 که امروز سالار و سرپنجه‌ای
 که نتوانی از خویشتن دفع مور
 وگرنه تو هم چشم‌پوشیده‌ای
 (سعدی، ۱۳۸۶: ۱۲۶).

در این قصه، راوی، روایت‌شنو را که جوانی خام و مغرور است، از پیروی کردن از دستورهای نفس خودخواه و خودبین بر حذر می‌دارد، در بیت آخر برای القای پیام خود، موقعیت خود و روایت‌شنو را در نزدیک‌ترین صورت ممکن تصور کرده و او را «تو» خطاب می‌کند. همچنین است در حکایت زیر از اسرارنامه عطار:

ش‌نیدم من که موشی در بیابان
 مهارش سخت بگرفت و دوان شد
 چو آوردش به سوراخی که بودش
 بدو گفت اشتر ای گم کرده راهت
 تو را چون نیست از سستی سر خویش
 کجا آید برون از تنگ روزن
 برو از جان خود برگیر این بار
 برو دم درکش ای موش سیه‌سر
 برو ای مور خود را خانه‌ای جوی
 تو را ای مور از آن دل‌خوش فتادست
 مگر دید اشتری را بی‌نگهبان
 که تا اشتر به آسانی روان شد
 نبودش جای آن اشتر چه سودش
 من اینک آمدم کو جایگاهت؟
 بدین عدت مرا آری بر خویش
 چو من اشتر بدین سوراخ سوزن
 که اشتر گر به افتاد ست این کار
 که نتوانی شد اشتر را سیه‌گر
 سخن درخورد خود از دانه‌ای گوی
 که کیک تو عماری کش فتادست
 (عطار، ۱۳۸۳: ۲۸).

در این حکایت نیز راوی به دلیل موقعیت معلم گونه‌ای که دارد، متعلم (روایت‌شنو/مخاطب) را در انتهای روایت با خطاب «مور» مورد سخن قرار داده و با نمادسازی به روایت‌شنو نشان داده که پیروی از هوای نفس و مغرور شدن کاری زشت و بی‌نتیجه است. آنچه از موقعیت روایت‌شنو در ادبیات پایداری کهن در قاب ژانر تعلیمی حاصل می‌گردد، خطاب یک «من»

به «تو» است که او را از ردیلت تبعیت از نفس سرکش بر حذر می‌دارد و در متن‌های وابسته به این نوع همیشه روایت‌شنو/ مخاطب یک نفر است و هرگاه خواننده‌ای متن را می‌خواند، خود را در جایگاه همان یک نفر احساس می‌کند و مورد خطاب قرار می‌گیرد. به عنوان مثال هر کس متن بالا را بخواند وقتی به دو بیت آخر می‌رسد، خود را در جایگاه مور متصور شده و از روایت پند می‌گیرد.

اما موقعیت روایت‌شنو در ادبیات پایداری معاصر/ ادبیات مقاومت متفاوت است. در این نوع، یک من با یک جمع (ملت) سخن می‌گوید و مورد خطاب او یک جمع است نه یک فرد و وقتی روایت‌شنو/ مخاطبان متن را می‌خوانند به اجماع نظر جمعی و گروهی نسبت به پیام راوی دست می‌یابند. چنین است شعر زیر با نام شیشه‌های شکسته اثر سهیل محمودی:

دلم شکسته تراز شیشه‌های شهر شماست	شکسته باد کسی کاین چنینمان می‌خواست
شما چقدر صبور و چقدر خشم‌آگین	حضورتان چوتلافی صخره با دریاست
به استواری معیار تازه بخشیدید	شما نه مثل دماوند اوبه مثل شماست
بیا که از همه دشت‌ها سؤال کنیم:	کدام قلّه چنین سرفراز و پابر جاست؟
به یک کرامت آبی نگاه دوخته‌اید	کدام پنجره این گونه باز سوی خداست؟
میان معر که لبخند می‌زنید به عشق	حما سه چون به غزل ختم می‌شود زیباست
شما که‌اید؟ صفی از گر سنگی و غرور	که استقامت و خشم از نگاهتان پیدا است
اگرچه باغچه‌ها را کسی لگد کرده است	ولی بهار فقط در تصرف گل هاست
تخلص غزلم چیست غیر نام شما؟	ز یمن نام شما خود زبان من گویاست

(محمودی، ۱۳۸۰: ۴۸).

در این متن که شاعر خطاب به مردم جنگ‌زده خرمشهر سروده است، روایت‌شنو خود را با ضمیر جمع «شما» خطاب قرار داده است و بن‌مایه‌هایی چون آزادگی، مقاومت، کرامت انسانی، استبداد ستیزی و ... را به روایت‌شنو گوشزد می‌کند. موقعیت روایت‌شنو در این نوع از ادبیات پایداری با نمونه‌های کهن متفاوت است. اگرچه مقاومت و ایستادگی در برابر متجاوزان تا نابودی آنها ادامه دارد و هیچ‌وقت خاموش نخواهد شد؛ اما راوی در این نوع ادبیات پایداری-معاصر- موقعیت روایت‌شنو را در نظر داشته و بنا بر وضعیت و موقعیت فعلی وی سخن گفته است و متن را متناسب با موقعیت فعلی روایت‌شنو یعنی بروز جنگ تولید

کرده است؛ اما در نوع ادبیات پایداری کهن، راوی بسته به خصوصیات و ضعف‌های احتمالی روایت‌شنو (انسان به صورت عام که در برابر وسوسه نفس ضعیف است) در کل زمان حیات بشر سخن گفته است؛ چرا که مولانا معتقد است انسان در برابر نفس ضعیف است و هر کسی نمی‌تواند بر این دشمن غلبه کند، مگر همچون حضرت موسی (ع) باشد:

هر خسی را این تمنی کی رسد؟ موسی‌ای باید که اژدرها کشد
(مولانا، ۱۳۹۰: ۱۴۶)

به دیگر سخن می‌توان گفت ادبیات پایداری کهن هم‌زمانی است؛ یعنی مادام که آدمی بر روی زمین باشد، دشمن درون در کمین اوست و این متن‌ها او را از آسیب‌های این دشمن بر حذر می‌دارد؛ اما ادبیات پایداری معاصر بیشتر در زمانی است، یعنی در بحبوحه جنگ و پس از آن شکل می‌گیرد و سپس نه این که خاموش می‌گردد، بلکه با شدت کمتری ادامه می‌یابد و بیشتر ادبیاتی موقعیتی و در زمانی است. به زعم مجیدی «بذر ادبیات مقاومت در هر زمینی نمی‌روید؛ بلکه آنگاه که یک سرزمین، از خفقان و اختناق لبریز گشت، جوانه‌های مقاومت و ادبیات مقاومت ظهور می‌کند و با جان فشانی مجاهدان جان می‌گیرد و تنومند می‌گردد.» (مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۱۳) به عنوان مثال در کشوری مثل فلسطین که رژیم غاصب صهیونیسم آن را اشغال کرده، همچنان ادبیات و شعر مقاومت به صورت پر جوش ادامه دارد؛ ولی در کشورهایی که جنگ در آنها به اتمام رسیده است، ادبیات مقاومت هم‌زمان با صلح طرفین در یک خط ثابت به جلو می‌رود و به صورت که ژانر جدید ادامه می‌یابد.

۲-۳- موقعیت زمانی

اگرچه در ایران تقسیم‌بندی ژانرها ریشه ارسطویی دارد و بسیاری از صاحب‌نظران نظر ارسطو را تعمیمی کلی بر قامت تاریخ ژانرهای فارسی دانسته‌اند و ژانرها را بر همین سیاق بررسی نموده‌اند، اما ارسطو از ژانر تعلیمی به عنوان برجسته‌ترین و اولین ژانر در ادبیات فارسی سخنی به میان نیاورده است. شفیعی کدکنی می‌گوید: «شعر تعلیمی که موضوع آن اخلاق و دانش و آموختن است در مرحله‌ای پیدا می‌شود که فرد و جامعه به مراتبی از علم می‌رسند و سابقه آن در ادب اغلب ملل دیرینه است... در شعر تعلیمی برخلاف دیگر ژانرها - که در آنها در مرحله اول، غرض لذت بخشیدن است - هدف، آموختن و تعلیم است.» (شفیعی، ۱۳۵۲:

۱۰۳) بنابراین می‌توان گفت ادبیات تعلیمی قدمتی به درازای تاریخ بشر دارد؛ حتی اولین متن مربوط به ادبیات کودکان، یعنی درخت آسوریک نیز که گفت‌وگوی بزی با یک درخت است، جنبه تعلیمی دارد. از متن‌های اولیه شعر فارسی نیز چنین برمی‌آید که نخستین متن‌های فارسی وجه تعلیمی داشته‌اند. «ادب پایداری پدیده‌ای نوظهور نیست؛ بلکه در آثار نویسندگان و شاعران گذشته نیز نمود دارد.» (کلبعلی، ۱۳۹۶: ۲۰) پس می‌توان گفت: ادبیات پایداری تاریخ مشخصی ندارد و همزمان با شکل‌گیری اولین ژانر ادبیات فارسی، یعنی ژانر تعلیمی - اخلاقی، «هرگونه مبارزه انسان برای رفع موانع که بر سر راه رشد و تعالی او قرار گرفته‌اند، همه نمودهای ادبیات پایداری هستند.» (همان: ۱۵) حال باید گفت یکی از جنبه‌های این تعلیم، ایستادگی در برابر نفس (نوعی ادبیات پایداری) بوده است؛ چراکه «تاریخ مقاومت، به آغاز آفرینش انسان برمی‌گردد و در گذر زمان، سوار بر مرکب ادبیات شده است. ادبیات چونان نه‌ری خروشان و جاری است که در گذر زمان، نهرهایی بدان وصل می‌گردد. برخی از این نهرها، زود از جریان می‌افتد و برخی، سالیان متمادی، همچنان گهرهای خود را به رودخانه ادبیات می‌ریزند. مقاومت این گونه است.» (مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۱۷)

پس به لحاظ زمان تقویمی می‌توان ادبیات پایداری را همزمان با شکل‌گیری ادبیات فارسی دانست؛ اما تنها مسئله تمایز گذار بین ادبیات پایداری کهن و معاصر موقعیت زمانی دو ژانر است؛ یعنی از نظر زمان تاریخی هر دو همزمان با پانهادن انسان بر زمین شروع شده و در شعر و ادبیات فارسی نمودار گشته‌اند؛ اما شکل آنها بسته به اتفاقات زمان متغیر گشته است. ادبیات پایداری کهن زمانی شکل گرفت که در دل ژانر اخلاقی - تعلیمی فارسی سر برآورد، بنابراین تنها بر یک جنبه و آن هم مقاومت در برابر دشمن درون (نفس) تأکید داشت، چراکه ریشه تمام جهالت‌ها و رذالت‌ها را در تبعیت از نفس می‌دانست، مولانا این دشمن را بدترین دشمنان دانسته و گفته است:

مادر بت‌ها بت نفس شماسست   زان که آن بت مار و این بت اژدهاست

(مولانا، ۱۴۸: ۱۳۹۰).

مردم نفس از درونم در کمین   وز همه دشمن بتر در مکر و کین

(همان: ۹۳)

بنابراین، موقعیت زمانی این ژانر به گونه‌ای بود که تحت تأثیر ژانر بزرگ‌تری به نام ژانر تعلیمی قرار داشت و حتی یکی از جریانات داخل این ژانر محسوب می‌شود. اما ادبیات مقاومت معاصر از زمانی شکل گرفت که ملتی، هویت، ارزش‌ها، آرمان‌ها و سرزمین خود را در معرض تصرف دشمنان دید. ریشه شکل‌گیری ادبیات مقاومت معاصر را می‌توان همزمان با شکل‌گیری ژانر حماسی در تاریخ ادبیات دانست.

در ژانر حماسه که یک «او» با «تو» سخن می‌گوید. راوی سوم شخص به تحریک اراده در پی بیدار کردن یک قوم است. «تو» در ساختار روایی حماسه روایت‌شده جمع و کلی‌ای را در برمی‌گیرد که در محدوده جغرافیایی حماسه زندگی می‌کنند. تعمق در تعریف ژانر حماسه نشان از انگیزه‌های خالق آن دارد. «در ادبیات قدیم عربی واژه حماسه به کار می‌رفت؛ اما نوعی شعر رزمی گفته می‌شد که شعرای هر قبیله در شرح افتخارات قبیله خود می‌سرودند.» (شمیسا، ۱۳۷۲: ۱۱۳) شرح افتخارات قبیله خود در تعریف فوق نشان می‌دهد که این ژانر به انگیزه سروده شده است. بهار این گونه به تعریف حماسه می‌پردازد: «گونه‌ای از متون توصیفی است که به توصیف اعمال پهلوانی و افتخارات و بزرگی‌های قومی یا فردی می‌پردازد.» (بهار، ۱۳۸۵: ۹۴) در تعریف بهار نیز اشاره به افتخارات و بزرگی‌ها نشان می‌دهد که این ژانر با انگیزه بیداری و تحریک یک قوم در برابر ناملایمی‌ها و تجاوزها شکل گرفته است.

جلال خالقی مطلق حماسه را ژانری دانسته است که در آن انسان‌ها برای رسیدن به آمال خود تلاش می‌کنند و این تلاش ناشی از وجود یک رویداد در حماسه است: «رویداد، مرکز اصلی حماسه است که در آن انسان، برای رسیدن به ایده‌آل خود، جانبازی می‌کند.» (خالقی مطلق، ۱۳۸۶: ۳۷) فردوسی حماسه‌سرای بزرگ فارسی نیز در شاهنامه هدف سرودن این کتاب به عنوان تاج ژانر حماسه را زنده کردن نام پارسیان بیان کرده است:

برآوردم از نظم کاخی بلند   که از باد و باران نیابد گزند
بسی رنج بردم در این سال سی   عجم زنده کردم بدین پارسی
(فردوسی، ۱۳۷۸: ۱۳۸).

تاریخ نشان می‌دهد هر کجا ملتی آرمان‌های خود را در معرض تعدی تاریخ دیده، به حماسه روی آورده است. هگل بیشتر از بقیه به این زاویه توجه کرده است. او به درستی دریافته که حماسه، بیان‌کننده روح آغازین، غم و شالوده‌های آگاهی قوم است و اینکه شعر حماسی واقعی در دوره‌ای که در آن روح قوم چونان قوت یافته باشد که بتواند جهان خاص خود را بیافریند و در آن زندگی کند. عنصر جوهری شعر حماسی، روایت جنگ و نبرد است (ن.ک: زرقانی، ۱۳۸۸: ۱۱۰). بر اساس این گفته هگل می‌توان حماسه را دستاورد بستری تاریخی دانست که یک قوم یا ملت را تشویق و تحریک به شکل دادن حماسه می‌کند. محمد ترابی نیز در تعریفی که از حماسه به دست داده است، می‌توان به نوعی نقش تاریخ را در شکل‌گیری حماسه مشاهده کرد: «حماسه عبارت است از بیان سرگذشت پهلوانان و شرح و توصیف دلیری‌ها و نوآوری‌های آنان که به رام کردن طبیعت سرکش و یا پیروزی بر دشمنان و مهاجمان و یا تحصیل استقلال و امثال این امور مهم و متعالی، انجامیده است و معمولاً بیانی مناسب حال و مقام دارد.» (ترابی، ۱۳۷۷: ۸) مطالعه و تحقیق پیرامون شکل‌گیری ادبیات مقاومت معاصر نشان می‌دهد که در هر دوره‌ای که ملتی از طرف متجاوزان مورد تعدی قرار گرفته، ادبیات پایداری / مقاومت شکل گرفته است. به عنوان مثال مراحل و تاریخ شکل‌گیری ادبیات مقاومت معاصر ایران به صورت زیر قابل بیان است:

«مرحله نخست، شعر مقاومت ایران در دوره مشروطه است که ظهور شاعرانی چون ادیب‌الممالک فراهانی، ملک‌الشعراى بهار، ایرج میرزا و ... را به دنبال داشت، مرحله دوم شعر مقاومت ایرانی، مربوط به دوره پهلوی است که با فراز و نشیب‌های فراوانی همراه بوده است و در اشکال کارگری، مذهبی، ملی، حماسی و سمبولیک بروز کرده است و نمایندگان آن کسانی چون: سیاوش کسرای، هوشنگ ابتهاج، فریدون مشیری، سهراب سپهری و ... بوده‌اند. مرحله سوم، دوره انقلاب و بعد از انقلاب اسلامی ایران است که بخش عمده آن مربوط به شعر حماسه دفاع مقدس مربوط می‌گردد و چهره‌هایی چون حمید سبزواری، مهرداد اوستا، شهریار، علیرضا قزوه، نصرالله مردانی و ... در آن نقش داشته‌اند.» (محسنی نیا، ۱۳۸۸: ۱۴۸)

موقعیت زمانی هر یک از دوره‌های نام‌برده نشان می‌دهد که در هر برهه‌ای که ملت ایران از طرف متجاوزان مورد تعدی قرار گرفته‌اند، به مقاومت روی آورده‌اند و بالتبع آن ادبیات مقاومت نیز بسته به موقعیت زمانی شکل گرفته است.

۳- نتیجه‌گیری

ادبیات پایداری اگرچه عنوانی کلی برای آثار پس از جنگ است، اما مفهوم پایداری در ادبیات مقاومت پس از جنگ یا در زمان جنگ و همچنین در ادبیات تعلیمی کهن ساختاری متفاوت دارد. پایداری به معنای ایستادگی و مقاومت در ادبیات پایداری کهن و معاصر به یک معنا به کاررفته است؛ اما ادبیات پایداری کهن در دل ژانر تعلیمی و ادبیات پایداری معاصر در دل ژانر ادبیات مقاومت شکل گرفته‌اند، همین موقعیت تاریخی متفاوت در ساختار و دستور زبان روایی (بوطیقای) دو ادبیات تفاوت‌هایی ایجاد کرده است. از نظر ساختار ادبیات پایداری کهن، انتقال پیامی خاص از یک «من» به «تو» است. منظور از پیام خاص این است که کلیت پایداری در ادبیات پایداری کهن، حول پیام «از نفس تبعیت نکن» در گردش است. در این ساختار راوی، پیامی به روایت‌شنو عام (کلیت انسان‌هایی که متن را می‌خوانند) می‌رساند؛ ولی در ساختار ادبیات پایداری معاصر، یک من به شما (مجموعه‌ای از یک ملت) پیام‌های ترغیبی-تحریکی ارسال می‌کند. این پیام‌ها در قالب بن‌مایه‌های متفاوت شکل گرفته‌اند. از عوامل تمایزگذار دو ادبیات پایداری کهن و معاصر می‌توان به موقعیت زمانی و موقعیت روایت‌شنو اشاره کرد. از نظر موقعیت زمانی، یعنی زمان تاریخی ادبیات پایداری همزمان با پانهادن انسان بر روی زمین شکل گرفته است، تنها گذشت زمان باعث تغییر ساختار آنها گردیده است. ادبیات پایداری کهن در دل ژانر اخلاقی تعلیمی شکل گرفت؛ بنابراین ماهیتی تعلیمی دارد، اما ادبیات پایداری معاصر چون در بحبوحه تعدی ظالمان به فرهنگ و آرمان‌های ملتی دیگر شکل گرفت، ریشه‌اش به حماسه‌ها می‌رسد و پس از انقلاب مشروطه در زمان حکومت پهلوی و پس از جنگ تحمیلی که ملت ایران، آینده، آرمان‌ها و ارزش‌های خود را در منصفه تعدی می‌دید، این ادبیات شکل گرفت.

فهرست منابع

۱. بارونیان، حسن. (۱۳۸۷). **شخصیت‌پردازی در داستان‌های کوتاه دفاع مقدس**. چاپ اول. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۲. بورنوف، رولان. (۱۹۳۴م). **جهان رمان**. ترجمه نازیلا خلخالی. (۱۳۷۸). چاپ دوم. تهران: مرکز.
۳. بهار، محمدتقی. (۱۳۸۵). **سبک‌شناسی**. چاپ پنجم. تهران: امیرکبیر.
۴. بهزادی گودرزی، سلمان. (۱۳۹۴). «**بررسی درون‌مایه‌های پایداری در شعر هاشم رشید**». استاد راهنما: علی‌اصغر حبیبی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه زابل.
۵. بیدج، موسی. (۱۳۸۹). **مقاومت و پایداری در شعر عرب**. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۶. ترابی، ضیاءالدین. (۱۳۸۹). **آشنایی با ادبیات جهان**. چاپ دوم. تهران: نشر کتاب.
۷. ترابی، محمد. (۱۳۷۷). «**شکل‌گیری چهره‌ی پهلوان در حماسه‌ی ملی**». فصلنامه‌ی زبان و ادب دانشگاه علامه طباطبایی. س ۳. ش ۴. صص ۱۹-۸.
۸. جدیدی، حمیدرضا. (۱۳۹۴). **از پيله تا پروانه**. تهران: ارزشمند.
۹. خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۶). **حماسه (پدیده‌شناسی تطبیقی شعر پهلوانی)**. تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.
۱۰. داد، سیما. (۱۳۸۳). **فرهنگ اصطلاحات ادبی**. چاپ دوم. تهران: مروارید.
۱۱. زرقانی، مهدی. (۱۳۸۸). «**طرحی برای طبقه‌بندی ژانرها در دوره‌ی کلاسیک**». فصلنامه‌ی پژوهش‌های ادبی، س ۶. ش ۲۴. صص ۱۰۵-۸۱.
۱۲. سعدی، مصلح بن عبدالله. (۱۳۸۶). **دیوان**. به اهتمام مظاهر مصفا، چاپ سوم. تهران: روزبه.
۱۳. سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۰). **نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس**. ج ۱. تهران: پالیزان.
۱۴. شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۵۲). «**ژانرها و شعر فارسی**». مجله‌ی خرد و کوشش. دوره چهارم.

۱۵. شکری، غالی. (۱۳۶۶). **ادب مقاومت**. ترجمه حسین روحانی. تهران: طرح نو.
۱۶. شمیسا، سیروس. (۱۳۷۳). **انواع ادبی**. چاپ سوم. تهران: فردوس.
۱۷. عطار، شیخ فریدالدین. (۱۳۸۳). **اسرارنامه**. چاپ دوم. تهران: سخن.
۱۸. علوی مقدم، مهیار. (۱۳۷۷). **نظریه‌های نقد ادبی معاصر** چاپ دوم. تهران: سمت.
۱۹. فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۷۸). **شاهنامه**. چاپ سوم. تهران: فردوسی.
۲۰. فرشید ورد، خسرو. (۱۳۶۳). **درباره‌ی ادبیات و نقد ادبی**. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
۲۱. کافی، غلامرضا. (۱۳۸۷). «ویژگی‌های مشترک شعر مقاومت در ادبیات ایران و جهان». مجموعه مقالات دومین کنگره ادبیات پایداری. به کوشش دکتر احمد امیری خراسانی. کرمان: مرکز حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۲۲. کلبعلی، شهلا. (۱۳۹۶). «بررسی مؤلفه‌های ادبیات پایداری در آثار داستانی راضیه تجار». استاد راهنما: احمد سنچولی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه زابل.
۲۳. مجیدی، حسن. (۱۳۹۱). «ادبیات مقاومت و فلسفه پیدایش مقاومت در کشورهای اسلامی تحت اشغال؛ فلسطین و عراق به‌عنوان نمونه». نشریه ادبیات پایداری. دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه باهنر کرمان. س ۳، ش ۶. صص ۴۲۷-۴۱۱.
۲۴. محسنی نیا، ناصر. (۱۳۸۸). «مبانی ادبیات مقاومت معاصر ایران و عرب». نشریه ادبیات پایداری. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه کرمان. س ۱، ش ۱. صص ۱۵۷-۱۴۴.
۲۵. محمودی، سهیل. (۱۳۸۰). **عشق ناتمام**. چاپ سوم. تهران: برگ زیتون.
۲۶. معین، محمد. (۱۳۹۲). **فرهنگ فارسی**. چاپ هفتم. تهران: امیرکبیر.
۲۷. مولوی، جلال‌الدین. (۱۳۹۰). **مثنوی معنوی**. تصحیح رینولد نیکلسون. چاپ سوم. تهران: هرمس.

۲۸. Booth, Wayne. (1987). **Early moral narratives**. New York. The Free Press. P. (87-108).

۲۹. Kearney, Richard. (1984). **Literature et Sensation**. Paris. penguin press.